
ЧУЖДЕСТРАННИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ МОДЕЛИ

Формиране и развитие на личностно-професионални качества у учителя по музика

Доц. д-р Елена С. Полякова – Минск, Беларуски държавен педагогически университет – МПФ

Съвременната социокултурна ситуация се характеризира със сложност и противоречивост. От една страна държавата и обществото са заинтересовани да създадат доктрина за образование, която да е в съответствие с изискванията на времето, да се опира върху идеологията на държавата, националните традиции, да спре и да преодолее девалвацията на духовно-нравствените ценности. От друга страна, процесът на твърда експанзия на национална и западна псевдокултура, тиражиране на най-лошите образци чрез средствата за масова информация, не е възможно да не засегне и системата за образование и възпитание на подрастващото поколение.

Интересът към проблема за формиране на професионализъм у бъдещия учител по музика е обусловен от посочените по-горе особености на съвременния живот, изискващ духовно възраждане на нашето общество.

В посока на изискванията на обществото и държавата към личността на педагога-музикант, възпитаването на духовно-нравствена култура и обществено ценни качества у учителя по музика излиза на преден план като най-важно условие за гражданско и професионално формиране на личността. Ако в процеса на професионалната си подготовка педагогът-музикант не формира, не развива личностно-професионалните си качества, то самата професионална дейност на учителя по музика е частично неефективна. Липсата на възможност да се самореализира в музикално-педагогическа дейност в редица случаи принуждава младия специалист да се откаже от тази професия. Недостатъчно изградените личностно-професионални качества на учителя по музика пречат да се осъществи интензивна музикално-педагогическа дейност, което намалява ефективността на масовото музикално обучение, възпитание и образование, в крайна сметка се отразява върху духовността на личността и нацията.

Признавайки, че личностно-професионалните качества на бъдещите учители по музика са ценност за обществото, която позволява да се въздейства върху бъдещите поколения в процеса на професионалната им дейност, ще разгледаме процеса на формиране и развитие, критериите и равнищата на изграждане.

В последно време в общата и музикална педагогика се отделя значително място на възпитателните аспекти на педагогическата и музикално-педагогическата дейност: признава се ценността на изградената личност; нейното свободно духовно-нравствено и творческо развитие, което не е сковано от рамките на императивната педагогика; личностна ориентация на музикално-педагогическия процес (А.Г.Асмолов, Ш.А.Амонашвили, Е.В.Бондаревска, К.В.Гавриловец, И.И.Казимирска, И.С.Якиманска, Е.Б.Абдулин, Ю.Б.Алиев, О.А.Апраксина, Л.Г.Арчажникова и др.). Музикално-педагогическият процес на подготовка на специалиста е база върху която се изгражда и развива професионализмът.

В акмеологията качествена характеристика на субекта на труда, отразяваща достатъчно високо равнище на професионални и личностни качества се определя като *професионализъм на личността*. [1, 2] А.А.Деркач и В.Г.Заикин разглеждат *педагогическия професионализъм* като „устойчиви свойства на субекта, осигуряващи висока продуктивност на педагогическата дейност на хуманната ѝ насоченост“. [2, с.136]. личностно-професионалните качества на педагога са основа на професионализма.

Понастоящем учените отбелязват голям брой приоритетни професионално-значими качества на личността на учителя. Сред тях са следните: любов към децата и професията (Ш.А.Амонашвили, Н.И.Поспелов), емоционалност (А.О.Прохоров, Т.Г.Сирицо, В.П. Трусков), устойчиво трудолюбие, педагогически такт, емпатия (В.Н.Козиев, А.Е.Штейнмец), общителност (Н.В.Кузмина, В.И.Гинецински), справедливост, отговорност, творческа активност, персонализация (А.В.Петровский), способност да разбират учениците и да ги ръководят (Е.А.Гришин, Ф.Н.Гоноболин), самокритичност, самообладание, самоконтрол, пластичност на поведението (Н.В.Кузмина), владение на методите за преподаване (Л.М.Портнов), социална зрялост на личността (И.А.Зязюн, Н.П.Лебедик и др.), професионално мислене и самосъзнание, методологическа култура (И.И.Циркун), личностна позиция (Б.Г.Ананиев), и т.н.

Освен общите (базови) за всички педагогически специалности личностно-професионални качества, учените изтъкват и специфични качества, необходими за конкретен вид педагогическа дейност. За педагога-музикант такива качества са: музикалност (Е.Б.Абдулин, Г.М.Ципин), емпатия и любов към децата (В.Г.Ражников), професионално мислене, самосъзнание, методологическа култура (Е.Б.Абдулин, Л.В.Школяр), музикално-педагогическа интуиция, антиципация, проскопически способности (Г.М.Ципин, Д.Б.Кабалевски, и др.), артистизъм (Г.М.Ципин, Д.Б.Кабалевски, Е.Б.Абдулин), личностно-професионална позиция на учителя по музика (В.Г.Ражников, Е.Б.Абдулин). [3, 5, 6] Към този списък можем да прибавим и частните специфични качества: способност да съпреживяват музикалния образ, да го предават на невербално и вербално равнище, откритост на преживяванията, спонтанност, любов към музикалното изкуство, изпълнителски качества (добро извличане на звука, техническо съвършенство, образно-асоциативно музикално мислене, звукотворческа воля).

Н.Д.Левитов изследва механизма за формиране на личностни качества. Убедителна е мисълта му, че качествата на личността възникват на база на преживяваните емоционални състояния, които се затвърждават и се превръщат в основа на формираното качество. За да стане субект на саморазвитие, човек трябва да промени системата на отношение към себе си, своята дейност, околния свят. Емоциите и чувствата на човека като концентриран израз на тези отношения осигуряват такава възможност. Емо-

ционалният интелект, емоционалното състояние и емоционалното включване на личността в учебно-музикална или музикално-педагогическа дейност предполага преживяване на определени емоции. Това се случва: а) в процеса на изучаване на музикален материал (на различни етапи на работа с него); б) в процеса на общуване с педагога, музиката, съкурсниците; в) в процеса на преживяване на практическите чувства, на отношение към собствената дейност. Преодоляването на противоречия от вътрешен и външен характер при излизане от емоционални педагогически ситуации е механизъм за формиране и развитие (на положително самодвижение) на личностно-професионални качества у бъдещия учител по музика.

За реализиране на проектираните промени в личността на човека, занимаващ се с музика, е необходимо той да се опира не толкова върху промяна на емоционалните състояния, възникващи в процеса на тази дейност, колкото върху тяхното регулиране, което има изпреварващ характер и в оляма степен определя проскопическите възможности на музикално-педагогическата дейност.

Разглеждайки формирането и развитието на общите и специфичните личностно-професионални качества на бъдещите учители по музика, може да се отбележи, че общите качества могат да се формират в процеса на подготовка на специалиста за професионално-педагогическа дейност. Спецификата на музикално-педагогическата подготовка изисква значително по-рано детето да се включи в музикална дейност, независимо от това – дали ще стане професионалист. Това е свързано с определени сензитивни периоди. [4] Ако те се пропуснат, учениците се затрудняват при усвояване на музикална и съответно музикално-педагогическа дейност. Вероятно се проявява определена **асинхронност** при формиране и развитие на личностно-професионални качества у бъдещите педагози-музиканти. Тя е характерна за музикално-педагогическата професия.

Необходимо е да се отбележи, че **формирането и развитието на личностно-професионални качества се извършва на стадии**. Те се проявяват в това, че на педагога-музикант са необходими редица качества: трудолюбие, отговорност, самокритичност, висока и адекватна мотивация за постиженията, достатъчно високо равнище за саморегулация (бъдещи общи професионални качества), техническо придвижване, музикално мислене, емоционално-ценностно отношение (бъдещи специфични про-

фесионални качества) преминават различни стадии на формиране. Актуализацията на тези качества (за себе си, за своята музикална дейност, за другите, за музикално-професионална дейност) показва границите на стадия и областта за проявяване и използване на тези качества.

Процесът на формиране и развитие на личностно-професионални качества може да има **темпорална пластичност** (да се ускорява или забавя) в зависимост от:

1. организацията на музикално-педагогическия процес (в съответствие с неговите закономерности или при игнорирането им);
2. използването на оптимален (синергетичен) модел на музикално-педагогическа дейност, позволяваща да се измени (ускори) и интензифицира (като се използват организационни, технологични и личностни ресурси) подготовката на учителите по музика;
3. преодоляване на „критичното значение“ на интензивността на образователния процес за ограничен списък от най-важните дисциплини, определящи професионалния облик на специалиста.

Изброените по-горе закономерности, проявяващи се при формиране и развитие на личностно-професионалните качества, трябва да се вземат предвид при проектиране и организиране на процеса за професионална подготовка на учителя по музика. Особено значение имат критериите за развитие и равнището на проявяване на тези качества, позволяващи да се проследят професионалният ръст на специалиста.

Експерименталната работа в музикално-педагогическия факултет на Беларуския държавен педагогически университет позволи да се отбележат признаци-критерии за проявяване на специфични личностно-професионални качества на бъдещите учители по музика. Ще разгледаме някои от тях.

Критерии за **музикалност** са:

- ❖ адекватно възприемане на музикалния образ;
- ❖ адекватна изпълнителска интерпретация и предаване на музикалния образ.

Специфичното качество **способност да се съпреживява и преживява музикалния образ** се проявява чрез:

- ❖ емоционално-ценностно отношение към музиката;
- ❖ усещане на музикалната интонация и архетиповете;

Критерии за **способност да се предава музикалния образ с невербални и вербални средства** са:

- ❖ качество на звуковия образ, мимика, пантомима, жест (невербални средства);
- ❖ съдържателност на речта, емоционален аспект на речевата информация (вербални средства);

Мерило за добро, качествено и професионално **извличане на звука (туш)** могат да бъдат следните признаци:

- ❖ внимателно отношение към звука, мекота при извличането му;
- ❖ тънкост на градуиране и контрастна динамика;
- ❖ мощност, но не грубост на звука;
- ❖ тембърна окраска на звука.

Техническо изпълнителско съвършенство като личностно-професионално качество на учителя по музика се проявява чрез:

- ❖ усвояване на малката и голяма техника;
- ❖ владене на темповата и метроритмична точност и тънкост;
- ❖ усвояване на полиритмията и мелизмите;
- ❖ усвояване на шриховата точност и педализация.

Критерии за образно-асоциативно музикално мислене са:

- ❖ усвояване на мисловните операции: анализ, синтез, сравнение, съпоставяне, обобщение и др.;
- ❖ опериране с музикално-художествени образи;
- ❖ наличие на разгърнати асоциативни връзки;
- ❖ индивидуален стил на мисловна дейност.

Признаците на **звуково-творческа воля** могат да бъдат:

- ❖ добре развити функции на вниманието: подбор на значима информация за педагога-музикант, задържане на образите в съзнанието, регулиране на музикалната и музикално-педагогическата дейност;
- ❖ самообладание и саморегулация на емоционалните състояния;
- ❖ вътрешно интониране на музикалния материал.

Важни признаци за откритост на преживяванията, което е много важно за педагога-музикант, са:

- ❖ емоционалност, умение да предадеш на друг емоционално-художествените си преживявания;
- ❖ умение да се откликне на емоционални ситуации на музикално-педагогическия процес.

За **спонтанността** са характерни:

- ❖ увереност в себе си;
- ❖ доверие към околните;
- ❖ естествено поведение.

Любовта към музикалното изкуство се проявява чрез:

- ❖ активно отношение към музиката;
- ❖ стремеж към възприемане и преживяване на музикалните явления;
- ❖ способност да се реализираш в музикално-изпълнителска и музикално-педагогическа дейност;
- ❖ самореализация в музикалното творчество.

Критерии за **музикално-педагогическа интуиция** са:

- ❖ на базата на знанията и опита да се предсеща отношението на детето към музикалното произведение;
- ❖ предвъзхищение, предсещане на „емоционалния взрив“ при възприемане на ново произведение от децата;
- ❖ прогнозиране разрешаването на ситуации, възникващи в учебно-възпитателния процес;
- ❖ предчувствие за насоката на личностното развитие на учениците.

Антиципацията на учителя по музика се проявява в:

- ❖ предвиждане на възникващи проблеми в учебно-възпитателния процес (в индивидуалната и колективната дейност);
- ❖ проява на проникателност в отношенията между хората;
- ❖ умение „да виждат“ другия човек.

За **артистизма** са характерни:

- ❖ висока степен на въплъщаване на художествен замисъл в резултатите от своята учебно-музикалната и музикално-педагогическата дейност;
- ❖ адекватна форма на преподнасяне на учебния материал в педагогическата практика, изразителност;
- ❖ индивидуалност в творческите прояви.

Личностната позиция на педагога-музикант се характеризира със следните признаци-критерии:

- ❖ отношение към децата и музиката;
- ❖ отношение към себе си и своята дейност;
- ❖ отношение към света.

Всеки от тези критерии има няколко равнища на проявление, които са показател за развитие на личностно-професионалните качества на учителя по музика.:

- *недостатъчно равнище* – степента на проявление на признаците-критерии на специфичните личностно-професионални качества не позволява да се занимават с музикално-педагогическа дейност;
- *критично равнище* – степента на проявление на признаците-критерии на специфичните личностно-професионални качества е минимална. При положителна тенденция за развитие преминава на по-високо равнище, при процеси на стагнация – пречи на професионалното формиране на личността и за ефективна музикално-педагогическа дейност;
- *допустимо равнище* – признакът на личностното качество е на равнище, позволяващо да се усвои професия и да се осъществи репродуктивна музикално-педагогическа дейност;
- *достатъчно равнище* – признаците на личностно-професионалните качества се проявяват в достатъчно висока степен, позволяваща да се осъществява пълноценна музикално-педагогическа дейност на добро професионално равнище;
- *идеално (акмеологическо) равнище* – най-висока степен на проявяване на признаци на личностно-професионални качества, която спомага за интензивен професионален ръст, за постигане на майсторство в музикално-педагогическата дейност, за саморегулиране и самоактивизиране в музикално-педагогическото творчество.

За всяко качество е разработена съдържателна страна на всички равнища. Например, невербалният аспект за предаване на музикалния образ на недостатъчно равнище се характеризира с лошо качество на изпълнение, когато мимиката, пантомимата и жестът противоречат на музикалния образ. На критичното равнище – при познат звуков образ, но неадекватни мимика, пантомима и жест. На допустимото равнище – при предаване на музикално-звуков образ и непротиворечив жест, мимика и пантомима. На достатъчно равнище – при пълноценно предаване на образа, когато мимиката, пантомимата и жестът съответстват на образното съдържание на музикалното произведение. И накрая – акмеологичното равнище се

постига при индивидуално ярко предаване на музикалния образ на равнище на самореализация в музикално-изпълнителската дейност, подкрепена от артистична мимика, пантомима и жест.

И така, професионалното формиране на учителя по музика в голяма степен зависи от успешното формиране на личностно-професионални качества, както общи, така и специфични, необходими за осъществяване на музикално-педагогическа дейност. Процесът за формиране и развитие на личностно-професионални качества се извършва на стадии, асинхронно и има определена темпорална пластичност (способност да се ускорява или забавя в зависимост от редица условия). Диагноза на ръста на професионализма може да се осъществи, като се използват разработени критерии и равнища на развитие на специфични личностно-професионални качества на педагозите-музиканти.

Литература:

1. Деркач, А.А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований, М., 2000.
2. Деркач, А.А., Заыкин В.Г. Акмеология. Учебное помагало, СПб: Питер, 2003.
3. Методологическая культура педагога-музыканта (Под ред. Э. Б. Абдулина, М., Издательский центр „Академия“, 2002.
4. Полякова, Е.С. О норме и критерии в оценке музыкального исполнительства // Музыкале е театралнае мастацтва: проблеми выкладная. -Мн., 2002, № 1.
5. Психология музыкальной деятельности: теория и практика / Под ред. Г.М.Цыпина. – М.: Издательский центр „Академия“, 2003.
6. Ражников, В.Г. Диалоги о музыкальной педагогике. – М.,1989.